

КАД ЈЕ ОСНОВАН МЕГАЛЕПОЉ*

Најподробнији извештај о оснивању Мегалепоља и, истовремено, најранији датум за овај догађај, даје Паусанија, VIII 27, 1—8. Он прича у првој половини овог поглавља да је Мегалепољ, најмлађи град доримске Хеладе, настао уједињењем Аркађана по угледу на ранији аргејски синоикизам. Правим оикистом Мегалепоља, каже Паусанија, с правом се може сматрати Епаминонда, који је послао и помоћ од хиљаду изабраних Тебанаца под Паменом да бране Аркађане од Спартанаца ако хтедну да спрече синоикизам. Периегет наставља са податком да су Аркађани изабрали десеторицу оикиста (Ликомеда и Ополеју из Мантинее, Тимона и Проксена из Тегеје, Клеолаја и Акрифија из Клеитора, Еукампиду и Хијеронима из Маиналије и Посикрата и Теоксена од Парасијаца)¹ и, након уводне реченице *πόλεις δὲ τοσαύται ἦσαν ὅσας ὑπὸ τῆ προθυμίας καὶ διὰ τὸ ἔθος τὸ Λακεδαιμονίων πατρίδας σφίσιν οὖσας ἐκλιπεῖν ἐπειθόντο οἱ Ἀρκάδες*, износи попис насеља одређених за синоикизам из седам аркадских области. По њему, Аркађани су се покорили заједничкој одлуци и преселили у Мегалепољ, с јединим изузетком Ликајата, Триколона, Ликосурана и Трапезунђана. Како су становници та четири места променили мишљење и одбили да напусте домове, разјарени Аркађани су их — осим Ликосурана — приморали на то силом. Трапезунђани су се одселили на Понт у истоимени град, којем су били метропола, изузев оних које су наљућени Аркађани одмах побили, а Ликосурани су, упркос отпору, били поштеђени захваљујући храму Деметре и Деспоине у којем су тражили уточиште. Паусанија напомиње да су — од градова које је побројао — у његово време неки сасвим напуштени а неки — Гортина, Дипоина, орхоменска Тисоа, Теутида, Метидрион, Калија и Хелисонт — мегалополитске коме. Између њих само *Παλλάντιον* *ἔμελλεν ἄρα ἡπιωτέρου περιῶσθαι καὶ τότε τοῦ δαίμονος*. Алифера је остала полис од почетка до Паусанијиног времена. На крају је детаљно датовање: *συνωκίσθη δὲ ἡ Μεγάλη πόλις ἐναυτῶ τε τῶ αὐτῶ καὶ μησὶν ὀλίγοις ὕστερον ἢ τὸ πτῆσιμα ἐγένετο Λακεδαιμονίων τὸ ἐν Λεύκτροις, Φρασικλείδου μὲν*

*) Овај рад је део необјављене докторске тезе „Аркадски Савез IV века“, одбрањене на Филозофском факултету у Београду новембра 1969. год.

¹ Удвајајући, у неспретном хијазму (уп. Н. Hitzig-H. Bluemner, *Pausaniae Graeciae descriptio*, III, Leipzig 1907—1910, 207), имена прве двојице.

Ἐθνήγησιν ἄρχοντος δευτέρου δὲ ἔται τῆς ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος καὶ δευτέρου, ἣν Δάμων Θούριος ἐνίκα στάδιον.²

Овај Паусанијин датум — који се очигледно не може односити на све елементе приказа — једнодушан је и јасан у подударности³ својих синхроничних чланова (година битке код Леуктре — архонта Фрасиклиде = 102,2 олимпијаде = Дамонове победе): Мегалепољ је био синоикизован мало месеци после леуктарског сусрета, који пада око 6. јула 371. Паусанијин текст, иако садржи празнина, нејасности, инверсија у редоследу догађаја и одражава непажљиво ексцерптирање изворника, оснива се на добром и исцрпном извору а његов списак *polismata* намењених синоикизму преноси односни савезни документ⁴

На још једном месту (IX 14,4), подаци Перисегезе би могли помоћи одређивању времена мегалепољског синоикизма. Ту се вели да је Епаминонда, позван у Аркадију, наново сјединио Мантинеју у град, наговорио Аркађане да разруше своје слабе градиће и основао им Мегалепољ. Затим, иако му је истекула година бео-тархије, кренуо је на Лаконију и основао Месену.

Ту је, дакле, у питању епизода из Епаминондиног првог пелопонеског похода (370/69.), која би се наводно одиграла пре краја бео-тске званичне године (децембарске краткодневице).⁵ Познато је да се Паусанија за оне делове бео-тске и аркадске историје кои се односе на Епаминонду користио једним изразито бео-тофилским извором,⁶ па се да претпоставити да његови наводи изврћу и прилагођавају чињенице, односно бар јако преувеличавају помоћ коју би велики војсковођа указао већ постојећем мантинејском и мегалепољском пројекту.⁷ Да обрте *συνήγαγεν* (Мантинејане) и *ἔκτισεν* (Мегалепољ) треба разумети у овом смислу, као претеривање, сигурно је бар за Мантинеју чије је поновно грађење почело, како показује редослед Ксенофоновог причања (*Hell.* VI 5, 3 sq.), пре Агесилајеве интервенције и Епаминондиног доласка, крајем лета или почетком јесени 371.⁸ Уоста-

² Рукописи бележе још једно *te* иза *mesin*, избачено у већини издања.

³ Која чини, поред осталог, потпуно немогућном Донову емеидацију цитираног Паусанијиног датовања (уп. F. Jacoby, *Das Marmor Parium*, Berlin 1904, 187 sq.).

⁴ Уп. напр. F. Hiller von Gaertringen, *Megara polis*, RE XV (1931) 130 sq. (даље: *Megara polis*).

⁵ О бео-тској години в. Bischoff, *Kalender*, RE X (1919) 1576; G. Busolt — H. Swoboda, *Griechische Staatskunde*, II, München 1926, 1418; K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*², III 2, Berlin und Leipzig 1923, 238.

⁶ Уп. напр. Ed. Meyer, *Geschichte des Alterthums*, V, Stuttgart und Berlin 1902, 433.

⁷ Како и чини напр. J. A. O. Larsen, *Greek Federal States*, Oxford 1968, 186 nap. 1.

⁸ За овакво, најприхватљивије датовање обнове Мантинеје — које се иначе ставља и у зиму 371/0. или чак у 370. годину — определили су се напр. H. Pomtow, *Ein arkadisches Weihgeschenk zu Delphi*, Ath. Mitt. 14 (1889) 19 nap. 2; G. Fougères, *Mantinee et l'Arcadie orientale*, Paris 1898, 430 sq.; Larsen, *op. cit.*, 183.

лом, Епаминонда је могао стићи у Аркадију тек непосредно пред краткодневицу 370,⁹ те није имао времена за важније потхвате ове врсте пре истека своје беотархије, како би следило из реда којим Периегет излаже. Ако међутим узмемо да је Епаминонда само нечим потпомогао синоикизам Мантинеје и Мегалепоља — а не и сам спровео — и то у време кад се, на своме првом пелопонеском походу, вратио из Лаконије у Аркадију (дакле почетком 369. а не крајем 370), срж овог Паусанијиног сведочанства се може прихватити. У корист такве, поправљене хронологије Паусанијиног места иде и епиграм на бази познате Епаминондине статуе са Кадмеје (забележен у самог Периегета, IX 15,6), где се Епаминондини подвизи наводе очевидно хронолошким редом:¹⁰ победа над Спартом, оснивање Месене, дизање мегалепољских бедема уз помоћ тебанског оружја,¹¹ враћање целој Грчкој слободе и независности.¹²

Слично првом Паусанијиним (VIII 27,8), једно датовање оснивања Мегалепоља се налази код Стефана Византијца који s. v. Μεγάλη πόλις наводи πόλις Ἀρχαδίας, ἣν συνέκισαν ἄνδρες Ἀρχάδες μετὰ τῶ Λευκτρικά и наставља са обавештењима о имену дела града Орестији и о чувеним Мегалополитима.

Niese је био мишљења да *ta Leuktrika* треба овде схватити као опште познату полазну тачку, налик *ta Troika* и сличним, која — иза *meta* — одређује широко епоху и не значи да се односни догађај одиграо одмах по самој битки. Према Низсу, Паусанија је из свога хронографског извора прочитао један такав, неодређен податак и самовласно га прецизирао.¹³ Друкчије, како изгледа, оцењује ствар Hiller, који податак *meta ta Leuktrika* обележава „= Paus.“, указујући тако да га треба извести из Периегезе.¹⁴ У сваком случају, мало је вероватно да је Паусанија преузео обавештење о датуму подизања Мегалепоља из једног хронографа који не даје ништа детаљнијег о самоме догађају а остатак свог, прилично детаљног приказа оснивања из другог извора. Осим тога, немамо никаквог права да претпоставимо да је Периегет

⁹ Plut., *Pel.* 24.

¹⁰ Како дозвољава и В. Niese, *Beiträge zur Geschichte Arkadiens*, Hermes 34 (1899) 534 (даље: *Beiträge* I). Последња Епаминондина заслуга наведена у епиграму тиче се, природно, његове целе активности и није у временском односу према првим трима.

¹¹ Треба нагласити да епиграм не слави Епаминонду због тога што је замислио или изградио Мегалепољ, већ само због тога што је заштитио дизање његових зидова (уп. Hiller, *Megara polis* 129). Ако није у питању само песничка перифраза за подизање града, и ова околност потврђује скромност Епаминондиног прилога Мегалепољу.

¹² Епиграм је Паусанија преписао са копије направљене након рушења Тебе под Александром, али — како је већ указао Виласовић (*Hellenistische Dichtung* I (1924) 124 нап. 1) — стил преписа јамчи да је копија била верна (уп. Hiller, *Megara polis* 128).

¹³ Niese, *Beiträge* I, 536. Прихватили напр. Hitzig—Blümner, *op. cit.*, III, 210.

¹⁴ Hiller, *IG* V 2, стр. 110.

на своју руку конструисао и годину и одредбу „мало месеци после“ из наводно изворног *meta ta Leuktrika*, тим мање ако је овај израз представљао опште познату, широку одредбу. Напротив, пре ће бити да је белешка у Стефана Византијца скраћење једног исцрпнијег датовања, сличног ономе у Паусаније.¹⁵ С друге стране, нема разлога да са Хилером претпоставимо да је Стефан Византијски узео податак из Паусаније, јер Периегет ни на томе месту, нити на осталим, не употребљава синтетички израз *ta Leuktrika* већ се изражава аналитички¹⁶, а познато је колико се верно Стефан држао речи ексцерпираниог текста¹⁷. Шта више, ни остала обавештења из Стефановог чланка о Мегалеполу не потичу из Периегезе. Очеvidно, Стефан Византијски независно од Паусаније сведочи да је Мегалепол основан после битке код Леуктре, што вероватно значи *одмах после битке* исто што каже и Периегет¹⁸. Коме Стефан дугује ово обавештење, тешко је утврдити са сигурношћу али није искључено да је то, директно или индиректно, био Полибије. Мегалеполски историчар је радо употребљавао израз *ta Leuktrika* и сличне,¹⁹ а готово је сигурно да је непосредно коришћен у *Ethnika*.²⁰ Ближи податак о времену настанка Полибијевог родног града, или чак мањи екскурс о тој теми,²¹

¹⁵ Било да се скраћење стави на рачун самог Стефана, било његовог епитоматора одн. његових епитоматора. Оно би се чинило утолико схватљивијим што би потпун датум, сличан оном код Паусаније, отишао још корак даље од уобичајене тематике Етника.

¹⁶ Уп. I 13, 5 и IV 26,4.

¹⁷ В. Е. Honigmann, *Stephanos (Byzantios)*, RE III A (1929) 2391.

¹⁸ Уп. пример ахајске арбитраже, коју извори (Polyb. II 39,8sq., одакле вероватно Strab. VIII 384) такође стављају, без ближих одредби, после леуктарске битке. Ако је догађај стваран — претпоставка коју је М. Cary (*The Alleged Achaean Arbitration after Leuctra*, Class. Quart. 19 (1925) 165sq.) учинио, упркос резерви Ф. Валбанка, *A Historical Commentary on Polybius*, I, Oxford 1957, 226sq., готово сигурном — он се најгодније да сместити одмах након мира од јула-августа 371. (како је већ указао Cary, који ипак није искључио да се арбитража одиграла и нешто доцније, али никако после лета или јесени 370.). У случајевима где античка дела стављају поједина збивања „пре леуктарске битке“ или „после леуктарске битке“ (в. следећу напомену), без прецизних временских назнака нако се радило о дужем размаку између спартанске катастрофе и односног збивања, леуктарска битка не фигурира као чиста хронолошка, већ више као каузална одредница. Међутим, каузална веза између ње и оснивања Мегалеполја није за старе писце могла бити довољно јака да смемо претпоставити како се Стефанова формулација (у његовом чланчићу се каже да су Аркађани синоикизовали Велики Град, док се не спомињу ни Тебанци нити Спартанци) тиче догађаја нпр. из 368. или доцнијег.

¹⁹ Polyb. II 41, 8; VIII 13,3; XX 4,2; ар. Athen. X 418 b. С друге стране, обичај да се битка код Леуктре и њено време зову *ta Leuktrika* није био тако рашперен као што би се према Низеу мислило: осим наведених места из Полибија и Стефана, такав израз по њему (*Beiträge*, I, 36 nap. 1) налазимо у Strab. VIII 384 и X 44 ; Plut., *Pelop.* 25 и *Lys.* 18; *argum. Isocr.* VI, VIII.

²⁰ Honigmann, *loc. cit.*, 2385.

²¹ О Полибијевим екскурсима в. напр. К. Ziegler, *Polybios* (бр. 1), RE XXI (1952) 1550. На његову слабост према Мегалеполу и Аркадикону указује и VIII 12, 3, уп. Walbank, *op. cit.*, II (1967) 87.

могао се налазити у изгубљеним деловима Полибијевог текста, напр. оним везаним за пелопонеску активност Филипа.²²

После Паусаније и Стефана Византијског, најраније датује оснивање Мегалепоља *Marmor Parium*. У 73. епоси хроника наводи победу Стесихора Млађег и оснивање Мегалепоља (καὶ οἰκίσθη Μεγάλη πόλις []) али, нажалост, остатак рубрике са именом архонта и бројем, који би омогућили идентификовање године, није сачуван. С обзиром да хроника никад не дели догађаје из једне године на више рубрика, подаци о Стесихору и Мегалепољу морају падати између суседних епоха: доцније од 72. (371/0.) а раније од 74. (368/7.) — одговарајући подаци у тим рубрикама су срећом сачувани —, дакле у 370/69. или 369/8²³. Већина издавача и ексегета који су се уопште одлучивали између наведена два термина, изабрали су — руководећи се другим индицијама о Мегалепољу — 370/69²⁴.

Извештај о настанку Мегалепоља и његово временско опредељење у Диодора веома су занимљиви и значајни, утолико пре што сицилски историчар са Паусанијом једини уклапа тај догађај у историјски контекст. Говорећи у оквиру Наусигенове године (368/7.) о тзв. битки без суза, која се одиграла у другој половини 368, Диодор (XV 72) је назива *μεγάλη μάχη*, значајном лакедемонском победом, и примећује *μετὰ γὰρ τὴν ἐν Λευκτροῖς ἦτταν τοῦτο πρῶτον αὐτοῖς παράδοξον εὐτύχημα ἐγένετο*. Затим, после података о аркадским губицима и додонском пророчанству, о битки без суза, Диодор наставља *μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ Ἀρχάδες, φοβηθέντες τὰς τῶν Λακεδαιμονίων εἰσβολάς, ἔκτισαν ἐπὶ τινος ἐπιχειροῦ τύπου τὴν ὀνομαζομένην Μεγάλην πόλιν, συρρίψαντες εἰς χώρας εἴκοσι τῶν ὀνομαζομένων Μαιναλίων καὶ Παρρασίων Ἀρχάδων*²⁵. Логично је мислити да Диодор датује мегалепољски синоикизам такође у 368/7, одмах по *adakrys mache*, и да се одредба *meta ten machen* тиче баш битке без суза, како уосталом сматрају и сви новији истраживачи. Ствар, међутим, није ван сваке сумње јер је Диодор имао обичај да податке које накнадно примети у споредним изворима или које из разлога композиције није могао изнети на

²² На постојање таквог детаљнијег обавештења о мегалепољском синоикизму у Полибија указује можда и Ливијева реченица, изведена свакако од Полибија, о задатку Филипових посланика 199: *qui redderent Achaeis Orchomenon et Heraean et Triphylia, Megalopolitis Alipheran, contendentibus numquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, quia una esset ex iis quae ad condendam Megalen polin ex concilio Arcadium contributae forent* (XXXII 5).

²³ Jacoby. *op. cit.*, 19, 121, 187sq. Уп. на последњем месту Tod, *GHI* II 205 (стр. 309 и 314).

²⁴ Напр. С. Müller, *FHG* I 552sq.; Dopp, *Quaestiones de Marmore Pario* Rostock 1883 (на основу једне погрешне комбинације: Jacoby, *op. cit.*, 187sq.). О Стесихору Млађем се зна још само да је саставио драму *Клхион*, игру на Филиповом двору око 353. (Didym. 12, 62), те нема никаквог разлога да се његова победа датује баш у 369/8. (како чини Maas, *Stesichoros* (бр. 2), *RE* III A (1929) 2462).

²⁵ Diod. XV 72,3sq. О броју од 20 кома в. ниже, нап. 55.

правоме месту, убади тамо где му се чини згодно, по цену различитих синтактичких, стилистичких и стварних недоследности и неправилности²⁶. Стога се не сме искључити могућност да је Диодор овде контаминирао два или више од значајнијих момената у настајању Мегалепоља — употребљавајући временски контекст једног од њих да изложи ту контаминацију — и да, следствено, глагол *ektisan* не мора значити да се пре 368. није радило на Великом Граду. Шта више, могућно је да је Диодор — као и на неким другим местима — испричао догађај у овој вези подстакнут сасвим споредним поводом, и да објашњења *meta ten machen* треба везати за битку код Леуктре, о којој се такође говори у одељку. Формално, она се ту зове *ἡττα* али и последњи помен битке без суза испред одредбе *meta ten machen*, у оквиру додонског пророчанства, даје јој име *polemos*, те везу *meta ten machen* треба узети само по смислу. Разуме се, за ову двосмисленост и — можда — дислокацију обавештења о Мегалепољу не мора бити крив сам сицилијански историчар већ и нејасноћа у његовом изворнику, или ексцерптима из изворника. У свакоме случају, Диодорово тумачење да су Аркађани синоикизовали Мегалепољ из страха од спартанских напада не доказује да податак неминовно пада после пораза Савеза 368²⁷, јер је спартанска опасност константа аркадске политике а идеја о уједињењу мањих насеља према Лаконији, делом по примеру успешног антиспартанског синоикизма Арголиде, била очевидно зачета рано (уп. Paus. VIII 27, sq.), још пре 371.

Последње античко сведочанство о датуму мегалепољског синоикизма које заслужује помен²⁸ пружају схолије за Демостенов говор *pro Megalopolitis*.²⁹ Схолијаст ставља оснивање града након битке код Мантинеје, што, уколико има изворне вредности, не значи, природно, да Мегалепољ није раније постојао већ да је његов поновни синоикизам који се одиграо после овог догађаја (Diod. XV 94) у антици некипут сматран — по важности — једнаким стварању Мегалепоља³⁰.

Најзад, у расправљању о времену оснивања Мегалепоља корисно је знати кад је његово грађење било углавном завршено и кад се он појављује као град и чинилац у догађајима. То је релативно доцкан, тек у Ксенофоновом извештају о Епаминондиним плановима непосредно пред битку код Мантинеје, у лето 362. (*Hell.* VII 5,5). Карактеристично је да се ту Мегалепољ наводи, међу градовима побројаним као будућим Епаминондиним савезницима, тек на другом месту, дакле по значају иза првоименоване

²⁶ Уп. R. Laqueur, *Diodorea*, *Hermes* 86 (1958) 257 sqq.; S. Dušanić, *The Year of the Athenian Archon Archippus II* (318/7), *BCH* 89 (1965) 138.

²⁷ Како мисли Niese, *Beiträge I*, 538.

²⁸ О Polyb. IV 32, 10 и 33,7 уп. Niese, *Beiträge I*, 537 нап. 2.

²⁹ Ed. Dindorf, p. 246.

³⁰ Уп. Niese, *Beiträge I*, 541, нап. 3.

Тегеје. Стога, вероватно, Мегалепољ и не фигурира у Ксенофоновом и Диодоровом причању о расцепу Савеза, где се као вође противничких партија дају само Мантинеја и Тегеја. Ова околност не треба да наведе на претпоставку да 363. Мегалепољ још није постојао³¹. У спорој изградњи каква би се дала очекивати за тадашња немирна времена он није могао већ достићи Тегеју, која је, усто, са Мантинејом била иницијатор расцела. Документарно, Мегалепољ је први пут потврђен на делфиским списковима у јесен 360³².

Изнети изворни подаци о времену постанка Мегалепоља били су у науци различито тумачени и оцењивани. По правилу, старији научници су прихватили Паусанијино датовање у 371/0. и уколико су се освртали на сведочанства о доцнијем синоикизму, сматрали су их нетачним или их везивали за неку даљу етапу одн. завршетак изградње Великог Града³³. При томе, само је део њих³⁴ водио рачуна о Паусанијиним прецизирању „мало месеци после” и стављао синоикизам већ у 371. Остали, збуњени извештајима о познијој борби у Тегеји, коју су сматрали порођајним мукама Савеза, и о беотској интервенцији у Аркадији тек 370/69. — чинило се да се Паусанијино везивање Памена за синоикизам тиче самог почетка Мегалепоља —, покушали су да ускладе Паусанијино датовање са другим индицијама тако што ће оснивање сместити у крај 371/0³⁵. Овакво решење не само да је противречило директном Паусанијиним исказу („мало месеци после”), него није ни успевало да помири наведена сведочанства: ако се заиста тегејски улични обрачуни сматрају уводом у стварање Аркадикона, њихово релативно поуздано датовање у топлу сезону 370. искључује да се већ савезни акт о подизању главног гада тражи још у 371/0.

Посебно истраживање посветио је овоме питању Бенедикт Низе. Он је дошао до закључка да су оба Паусанијина датума погрешна, као и онај у Парској Хроници, а да поверење заслужује искључиво Диодорово датовање синоикизма после битке без суза, коју је Низе склон да стави у 367³⁶. По њему, концилијаторна кри-

³¹ Којој је склон напр. Hiller, *IG V 2*, стр. XIX.

³² *FD III 5,3* (col. III pp. 50sq., 55sq.), из јесени Мнасимахове године (14. пилеји). Теоретске границе његовог архонтата су 362/1.—360/59. (G. Daub, *Chronologie delphique*, Paris 1943, С 3), а вероватно је падао у 360/59.; M. Sordi, *La fondation du collège des naopes et le renouveau de l'Amphictionie au IVe siècle*, BCH 81 (1957) 39. Раније, нетачно идентификовање ових пилеја (у јесен 363.) које се среће и код Хилера (*IG V 2*, стр. XIX), учинило би ову потврду Мегалепоља најстаријом.

³³ В. за библиографске податке Niese, *Beiträge I*, 528.

³⁴ Напр. E. von Stern, *Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegeonie vom Königsfrieden bis zur Schlacht bei Mantinea*, Dorpat 1884, 157 нап. 1, према њему Hiller, *Arkadia*, RE II (1896) 1128 (даље: *Arkadia*). Други научник је доцније одустао од тог гледишта, в. ниже.

³⁵ Уп. и Pomtow, *loc. cit.*, 20 нап.; Fougères, *op. cit.*, 437 и нап. 1.

³⁶ Niese, *Beiträge I*, 527sq. (2. Wann ward Megalopolis gegründet?).

тика код тражења датума синоикизма није оправдана, јер извори у таквом случају не бележе време завршетка радова — који се могу отегнути — него само почетак акта, оснивање града³⁷. У томе је бесумње у праву, иако је схватљиво да различита сведочанства могу узимати за тај пресудни акт различите моменте: доношење одлуке о оснивању, почетак радова, тренутак кад су радови дошли у развијену фазу или, евентуално, били снажно обновљени почетак одн. размах насељавања. Природно, сви ови моменти у неким случајевима коинцидирају у једној години, али могу бити растављени дужим интервалима. Низе указује да синоикизма није могло бити пре првог Епаминондиног похода на Пелопонез јер тада Аигитида³⁸ још није била аркадска него спартанска³⁹. У истом смислу говориле би околности да Тегеја пре завршетка борби федералиста и аутономиста није, наводно, учествовала у савезном подухвату нити била кадра дати два оикиста⁴⁰ и да Еутаја није била још расељена у време Агесилајевог похода крајем 370. (Xen., *Hell.* VI 5, 12)⁴¹. Низе наставља да дизање Мегалепоља није почето ни 370/69., у време Епаминондиног присуства у Аркадији или после њега, јер односни одељци Диодора и Плутарха не говоре о Мегалепољу, а у томе часу не би ни било потребе за тебанском помоћу против сломљене Спарте. Памен са хиљаду људи, о којим прича Паусанија, није био остављен у Аркадији после Епаминондиног повратка с првог похода, јер Периегет изричито тврди да га је Епаминонда послао⁴². Низе закључује да све околности — општа политичка ситуација, слање Памена, потреба за спречавањем спартанских упада — указују да се синоикизам одиграо 367⁴³.

Део доцнијих истраживача је прихватио Низеово датовање почетка радова на Мегалепољу у 368/7. годину, али је због сведочанства Паусаније и Парске Хронике, која се тешко могу одбацивати са Низеом као једноставно неоснована, дозволио могућност да је одлука о синоикизму донета претходно⁴⁴, чак и 371/0⁴⁵. Већина је ипак тражила и инаугурацију саме изградње већ раније, вођена подацима о Епаминондиним заслугама за нови град (које су стављане у везу са његовим пелопонеским походима) и индицијама о раном избору комисије десеторице оикиста. Тако су

³⁷ *Ib.*, 529.

³⁸ По Паусанијином списку крај намењен Мегалепољу, којем Niese придружује и Скиритиду.

³⁹ Niese, *Beiträge* I, 533.

⁴⁰ *Ib.*, 531sq.

⁴¹ *Ib.*, 533.

⁴² *Ib.*, 537 и нап. 3. Могућност да је Епаминонда оставио Памена у Аркадији дозволио је Р. Herthum, *De Megalopolitarum rebus gestis et de communi Arcadum republica*, *Commentationes philologiae Ienenses* 5 (1894) 56.

⁴³ Niese, *Beiträge* I, 538 sq.

⁴⁴ Нап. Beloch, *op. cit.*, III 2, 170; Hiller, *Megara polis* 128 sq.

⁴⁵ Hiller, *Ath. Mitt.* 36 (1911) 356, према њему Н. Swoboda, *Lehrbuch der griechischen Staatsaltertümer*, Tübingen 1913, 225 нап. 5.

први радови на Великом Граду датовани још у време Епаминондиног пелопонеског похода из 370/69⁴⁶. или, што је изгледало вероватнијим због повољније политичке констелације и топле сезоне, у време његовог другог похода (пролеће—лето 369.) и после⁴⁷.

Третирајући ово замршено питање мора се имати у виду да, како је већ речено, подизање Мегалепоља садржи неколико значајних момената — од којих неки претходе фактичкој изградњи и насељавању али су ипак веома важни за савезну историју — и да су сви они могли бити узети у обзир при изричитом или имплицитном датовању мегалепољског синоикизма у нашим изворима. То је очевидно у случају основног изворног извештаја о овом догађају: Паусанијино свечано датовање синоикизма „мало месеци после” леуктарске битке није могуће везати за сва обавештења која је он сматрао потребним да пружи о генези града. Одбацујући *a priori* претпоставку да је Паусанијин датум обична грешка — у томе нас подржава не само сведочанство Стефана Византијског, како смо га правилно интерпретирали, него и друге индикације о почецима Коинона већ 371. — покушаћемо одредити на који се део његовог причања односи. Јасно је да се тиче не догмата са списком *polismata* (назовимо га Паусанијиним догматом), јер он укључује насеља Орхоменје и Агитиде која, бар делом, нису припадала савезној територији пре Епаминондиног освајања 370/69⁴⁸. Од осталог, у томе Паусанијиним тексту се на оснивање непосредно односе још помени: аргејског модела за аркадски

⁴⁶ Напр. Н. Bengtson, *Griechische Geschichte*³, München 1966, 273; M. L. W. Laistner, *A History of the Greek World from 479 to 323 B. C.*, London 1957, 207. J. Hejnic, *Pausanias the Perieget and the Archaic History of Arcadia*, Praha 1961, 10 и *passim*, чак ставља и сеобу комата већ 369.

⁴⁷ Ed. Meyer, *op. cit.*, V, 431 sqq.; M. Cary, *CAH* VI (1927) 91 sq.; Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1402 и нап. 1; исто тако, са зиданџем Мегалепоља од друге Епаминондине експедиције рачуна и N. G. L. Hammond, *A History of Greece to 322 B. C.*, Oxford 1959, 497, али датујући експедицију у 368. (уп. *ib.*, 663 (App. 7)), као и раније Niese, *Chronologische und historische Beiträge zur griechischen Geschichte der Jahre 370—364*, Hermes 39 (1904) 84 sqq. (даље: *Beiträge* II).

⁴⁸ Околност коју с правом наглашавају напр. Niese, *Beiträge* I, 533; Hiller, *Ath. Mitt.* 36 (1911) 356 и *Tegea*, RE V A (1934) 113 (даље: *Tegea*). Она стоји ван сумње за Орхомен који се још крајем 370. борио против Савеза (Хен., *Hell.* VI 5, 11 и 13 sqq.; Dioid. XV 62, 1 sqq.) и његова три синтелеја који су лежали између Орхомена и Хереје, такође антифедералистичке у то време (Хен., *Hell.* VI 5,11); мишљење да би синтелеји могли учествовати у синоикизму још пре приступања Орхомена Савезу (које заступа Herthum, *loc. cit.*, 53 и 55), неприхватљиво је. Што се тиче пограничних области Аркадије и Лаконије, оне су свакако све до Епаминондиног доласка биле спартанске (није вероватно да је Коинон успео у првој години живота да отме већи део њих: за 370. ствар је посведочена не само за источније Ојон и Карије, већ и за агитски Леуктрон (Хен., *Hell.* VI 5, 24 sq.)). Да су сва ова подручја одмах после Епаминондиног првог похода припала Аркадикону може се закључити не само по Паусанијиним догмату већ и по Ксенофоновим изразима (иако их вероватно не треба узети дословно) *Arkades pantes* за зиму 370/69. (*Ages.* II 24; уп. Plut., *Pelop.* 24) и *Arkades hapantes* за 368 (*Hell.* VII 2, 10) и по чињеници да нема вести напр. о дошњим борбама око Орхомена и Хереје (како указују Hiller, *IG* V 2, стр. XVIII; Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1401 sq. нап. 5; Beloch, *op. cit.*, III 2, 170 и др.)

синоикизам (27,1), Епаминонде као стварног оснивача Мегалепоља и пошљаоца тебанског одреда под Паменом (27,2) и десеторице оикиста (27,2). Први навод по својој природи не алудира на одређено, краће време, утолико мање што су добри односи Аргоса и Аркадије стара ствар⁴⁹. Други се такође не да применити на одређење „мало месеци после” Леуктре, јер су аркадско-беотске везе након битке отпочеле тек аркадском молбом за помоћ крајем 370. и, због претње коју је Јасон представљао за Беотију, биле незамисливе пре његовог убиства, отприлике јула 370. Остаје да се датум „мало месеци после” леуктарског боја веже за избор комисије оикиста⁵⁰. У истоме смислу говори и чињеница да је један од оикиста, Тегеат Проксен, настрадао у уличним окршајима који се опште датују, с правом, у топло време 370. и следствено представљају *terminus ante quem* за настајак ове комисије⁵¹. Даљи аргуменат за стварање одлуке о избору 10 оикиста (назовимо је првим догматом) у 371. пружа чињеница да је Проксен пловио у Малу Азију да прикупи новац за мегалепољске бедеме. То је могло бити — с обзиром на ограничењу сезону грчке пловидбе морем — најдоцније до октобра 371., јер му касније време не би дозволило да безбедно доплови, а у топлом периоду 370., пре његове погибије, нема довољно места за његов пут и повратак. С друге стране, извесно је да се Проксен упутио у Мегнезију као оикист јер, бар један члан посланства, морао је представљати званично лице. Према томе, време избора десеторице оикиста и, уједно, доношења прве одлуке о синоикизму треба тражити у првим недељама постојања Коинона, одмах после атинских мировних преговора од јула—августа 371., на пример у септембру.⁵²

⁴⁹ Нарочито су бројне вести о сарадњи Аргејаца са Мантинезјанима и Тегеатима у V веку (углавном по антилаконској линији), иако се она продужила, природно, и у раном IV веку (уп. напр. Хел., *Hell.* V 2,2).

⁵⁰ Како су већ указали напр. Pomtow (*loc. cit.*, 20 нап.; ту се чак и почетак радова ставља у 370, како раније и Herthum, *loc. cit.*, 53); Hiller, *IG* V 2, стр. XVIII; Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1402, који рачунају с избором комисије 370, не узимајући у обзир могућност да се догодио већ 371. (углавном стога што датују и формирање Коинона тек у 370.). Научници који траже избор оикиста доцније, приморани су да претпоставе два различита Проксена Тегеата (како чини напр. Ed. Meyer, *op. cit.*, V, 431 sqq., по чијем мишљењу одређивање оикиста и Паусанијин догмат падају заједно, у 369.; слично, прећутно, и Larsen, *op. cit.*, 185 sq., који ставља први догмат у јесен 370.), што је невероватно. Претпоставка (коју је за тренутак прихватио и Hiller, *Megara polis* 130 sq.; одустао је од ње већ у *Tegea* 113) о коинцидирању избора оикиста и Паусанијиног догмата невероватна је већ и стога што би се знатно проширење савезне територије након Епаминондиних освајања одразило и у увећању комисије (напр. да укључи представнике важних градова Орхомена и Хереје, на чије одсуство с правом указује Hiller, *Ath. Mitt.* 36 (1911) 356 и *IG* V 2, стр. XVIII).

⁵¹ Уп. већ Pomtow, *loc. cit.*, 20 нап.

⁵² У новије време се ова атинска мировна конференција редовно датује, с правом, у другу половину 371, а не доцније (уп. S. Lauffer, *Die Diodordublette* XV 38=50 *über die Friedenschlüsse zu Sparta 374 und 371 v. Chr.*, *Historia* 8 (1959) 323; Bengtson, *op. cit.*, 272 и *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr.*, München und Berlin 1962, 229 бр. 270; T. T. B. Ryder, *Koine Eirene*,

С обзиром да се битка код Леуктре одиграла око 6. јула, такав датум је потпуно у складу са Паусанијиним речима „мало месеци после” битке. Из овога јасно следи да тегејске борбе у 370. и Еламиниондина помоћ Мегалеполу не представљају — збуњујуће — термине *post quos* за први одиссни догмат, већ, напротив, део историје реализовања овог подухвата. Одређени вид глагола *synoikizo*, који су употребили на цитираним местима Паусанија (VIII 27,8) и Стефан Византијски представља стога, по нашем мишљењу, ситуију непрецизност и стоји, као слободнија граматичка или садржајна парафраза, уместо изворног инфинитива условљеног каквим *verbum postulandi*.⁵³ Код Периегета би она била утолико разумљивија што је веома склон тзв. *oratio variata*.

Следећи је проблем кад је докота одлука која укључује списак насеља из седам области намењених синоикизму, Паусанијин догмат (VIII 27,3 sq.). *Terminus post quem* даје већ поменути чиньеница да јужна Орхоменија и Аигитида, подручја са којим догмат рачуна као савезним, нису то била пре Еламиниондиног освајања с краја 370. и почетка 369. Други, прецизнији *termini post quos* које би дала самостална појава неких насеља одређених да се утопе у Мегалополитиди нису ослоњиви јер се догмат није морао спровести одмах ни потпуно (већ од Паусаније чујемо за неке изузетке) а и зато што поједини насеља можда нису пресељена цела него само делимично.⁵⁴ Ствар компликује и околност да је повремено долазило до одвајања извесних градова од Мегалополитиде и да је после битке код Маитинеје више мегалеполских комата отишло на своја стара седишта, док не знамо тачно каквог је обима била интервенција Памена да се бегунци спрече и врате у домове настале синоикизмом. С друге стране, потребно је одредити однос између првог догмата, Паусанијиног догмата и Дио-

London 1965, 71). Да је треба ставити у време ускоро по Леуктри (а не пред крај 371) указује и околност да је то први догађај — не рачунајући екскурсу о Јасону и Тесалији — који Ксенофонт излаже после извештаја о спартанском повлачењу из Беотије.

⁵³ Дословно схватање Паусанијиног облика као „би основан” представљало је важан разлог што су новији истраживачи одреда одбацивали ово давање као немогуће (уп. напр. Beloch, *op. cit.*, III 2, 170: „... Megalepolis ist nach Paus. VIII 27, 8 371/0 begründet, also noch vor Epameinondas erstem Zuge in den Peloponnes. Daß das nicht richtig sein kann, bedarf keines Beweises.”); да су узели у обзир могућност да се датум 371. односи на одлуку о синоикизму, били би вероватно мање категорични. Паусанијин облик, уосталом, као што је речено може представљати садржајну а не искључиво граматичку слободу, јер се под обављеним синоикизмом не мора разумети пресељење и настањивање грађана у новом насељу, већ и сама њихова сагласност о томе.

⁵⁴ Како упозоравају Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1402, и како следује из Паусанијине тврдње да је Алифера остала мали полис јер су је многи становници напустили да би прешли у Мегалепол (VIII 26,5).

доровог податка о оснивању Мегалепоља 368/7. из двадесет⁵⁵ кома (XV 72,4): да ли нам Диодор сведочи о стварном резултату у једном тренутку настајања града или такође преноси једну савезну одлуку? Да ли, у другом случају, Диодорово место одражава, делом или потпуно, један нови, трећи догмат о Мегалепољу или га треба идентификовати с којим од првих двају? Већина научника поједностављује проблем овог односа тако што га своди на хронолошки (једноставно не помињући Диодоров број *polismata* за синоикизовање⁵⁶ или му одричући вредност)⁵⁷ и решава га, као што је речено, претпоставком да Диодор говори само о једном важном тренутку у *изградњи* Мегалепоља (напр. завршетку или почетку). При томе, особито за старије истраживаче, била је од утицаја и околност да један рукопис *Исџоријске Библиотеке* пружа читање *m'* уместо *eikosi* за број кома, прихваћено и у неким издањима.⁵⁸ Низе је дозволио као могућност да се 20 (Диодорових) кома синоикизовало 367. а двоструко више (Паусанијиних) тек 361. (по њему, једно место у Плутарха би указивало да је првобитни обим Мегалепоља био ужи од доцнијег)⁵⁹ и да је догмат о синоикизму био тако формулисан да је остављао места сумњи имају ли неки градови (напр. Асеја и Палантион) ући у Мегалополитиду или не. Ипак, Низе је био пре склон да одрекне вредност Диодоровом броју кома, који би наводно стајао у супротности са именом града планираног од почетка да буде велики.⁶⁰

После детаљније анализе, Белох је дошао до изненађујућег закључка о овом питању:⁶¹ признајући углавном тачност Диодорових података о броју⁶² комата и датуму синоикизма, он држи да су десеторица оикиста именованих код Паусаније извели осни-

⁵⁵ Један Диодоров рукопис (L = *Parisinus*) даје *m'* уместо речи *eikosi*. Ову лекцију су прихватили од издавача Dindorf и Bekker, а преко њихових текстова и неки старији истраживачи Аркадикона (напр. Herthum, *op. cit.*, 57; уп. E. Kuhn, *Über die Entstehung der Städte der Alten*, Leipzig 1878, 229 и нап. 50, који претпоставља за остале покрајине, наведене на почецима преосталих пет рубрика Паусанијиног догмата, да су изостале у Диодоровом обавештењу о провенијенцији синоикизованих кома ради краткоће). С обзиром на слагање осталих кодекса на овоме месту и чињеницу да Маиналија и Парасија нису могле дати 40 *polismata*, читање *m'* треба одбацити, као што је и учињено у већини издања. Оно може бити хибридно, накнадно убачено по верзији нама сачуваној код Паусаније; уп. како рукопис карактерише F. Vogel (у Тојбнеровом издању Диодора, II, стр. IX): "...codex L, in quo multos locos ab homine impudentissimo suo arbitrio permutatos iam Dindorf sensit (edit. 1826, IV, p. 259), plus semel praebet lectionem omnibus editoribus probatam".

⁵⁶ Напр. Hiller, *Tegea* 113; Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1401 sq. (*ib.*, I (1920) 157 нап. 2, Диодорово место је цитирано, али без коментара).

⁵⁷ Напр. Ed. Meyer, *op. cit.*, V, 433; Niese, *Beiträge* I, 451 нап. 5 (с резервама).

⁵⁸ Уп. горњу нап. 55.

⁵⁹ Plut., *Philop.* 13, уп. *Philop. et Tit. comp.* 1. За наше тумачење овог сведочанства в. ниже.

⁶⁰ Niese, *Beiträge* I, 541 и нап. 5.

⁶¹ Beloch, *op. cit.*, III 1 (1922) 186 и нап. 2, III 2, 169 sqq.

⁶² Слично и Cary, *CAH* VI (1927) 92.

вање 367. уз помоћ отприлике 22—23 градића, а да Паусанијин готово двапут дужи списак *polismata* одражава знатно касније време, млађе од 331. и можда тек из трећег века. По Белоху, Диодор обухвата под Маиналијцима и Парасијцима насеља, заокружујући им број, на 20, која Паусанија у свом догмату наводи под Маиналијом, Еутресијом, Аигитидом и Парасијом. Као *terminus ante quem* за Паусанијин догмат Белох узима улазак Мегалепоља у Ахајски Савез (235/4.), кад Алифера више није припадала Великом Граду (Polyb. IV 77, 10), а термине *post quos* појаву етника *Pallanteus* на делфском списку из пролећа 358.⁶³ и помен несиноицизоване Маиналије и Кинурије на Филарховом декрету.⁶⁴

Пре него што пређемо на наш предлог за решење целог питања, треба напоменути да је Низоово еластично учење о догмату који није јасно одредио статус неких насеља у синоикизму (и стога био бар двапут различито спровођен) сасвим невероватно, као што је и хронолошки немогуће Белохово везивање десеторице оикиста за очевидно познији Паусанијин догмат. С друге стране, како је већ речено, околност да се нека агломерација из Паусанијиног догмата (или, пресумптивно, обухваћена Диодоровом одредбом о 20 насеља Маиналије и Парасије) јавља у једном доцнијем тренутку као самостална, није одлучујућа у тумачењу и датовању односних Паусанијиних и Диодорових података. Ово не само због могућности да једно зависно место сачува извесну индивидуалност у либералном и разноврсном систему грчке синтелије, већ нарочито стога што су се такви догмати могли спроводити доцније и непотпуно, и што су промене статуса појединих градова у тим временима и на томе тлу представљале обичну појаву. Основна је чињеница, која искључује Белохово датовање Паусанијиног догмата после растурања Савеза 324., да Периегет говори о овом декрету као резултату општеаркадске, савезне акције: *to koinon dogma* (VIII 27,5; уп. VI 12,7). У истом смислу сведочи и (Полибијев-) Ливијев помен да су Мегалополити тражили од Филипа V Алиферу „quia una esset ex iis quae ad *condendam Megalen polin ex concilio Arcadum contributae forent*” (XXXII 5): с обзиром на удаљеност Алифере од Великог Града и њен релативни значај који јој је углавном обезбедио независност од Мегалополитиде дуго времена, аркадска одлука о Мегалепољу коју наводи (Полибије—) Ливије морала је бити идентична са најамбициознијим односним актом, Паусанијиним догматом. Осим тога, разумљиво је да за синоикизам тих размера нико није могао имати довољно могућности ни мотива — Белохово нагађање да би то учинио Антипатар након победе над Агидом да награди Мегалополите сасвим је невероватно — осим Савеза у свем обиму и одушевљењу.

⁶³ J. Bousquet, *Delphes. Comptes du IV-e siècle*, BCH 66/7 (1942/3) 96. (col. I p. 21). За датовање 17. пилеја в. Sordi, *loc. cit.*, 39.

⁶⁴ Различито датовање, Филархов декрет (Tod, *GHI* II 132) Beloch ставља, с правом, у време убрзо после 338. г.

Најзад, против позног, Белоховог датовања овог декрета иде и помен једног „Тисоанина из Мегалепоља” у Делфима с пролећа 358,⁶⁵ који показује да се орхоменска Тисоа већ тада налазила у оквиру Мегалополитиде, на основу догмата који је намењивао синоикизму много више од Маиналије и Парасије (колико год широко схватили ове области) и стога бесумње идентичног с Паусанијиним.

На сличан начин, није прихватљиво ни алтернативно датовање (361.) које за Паусанијин догмат предлаже Низе. Коментаришући одзив Аркађана на ову одлуку, сам Периегет вели да су једино четири града одбила у почетку сагласност и затим на то били присиљени од сопствених земљака. Очеvidно је да се тај извештај не односи на ситуацију у лето 361,⁶⁶ кад је синоикизам довршен тако што су становнике кома који су хтели на стара огњишта силом вратили натраг Беоћани под Паменом и кад интервенција Мантинејана и Елиђана у корист комата потврђује расцеп Савеза (Diod. XV 94).

Према свему изложеном, време доношења Паусанијиног догмата треба тражити искључиво у периоду пуне снаге и јединства Аркадикона, од Епаминондиног похода 370/69. до раздвајања 363. У његовом оквиру, догмат треба датovati што раније јер је оснивање Мегалепоља очевидно конципирано одавно и изгласано још 371., а сам град био потребан из различитих разлога. Због те околности, затим Паусанијиних тврдњи о Епаминондиној заслуги за синоикизам (VIII 27, 2; IX 14,4) и датума (370/69. или 369/8.) који овом догађају одређује Парска Хроника, склони смо да догмат ставимо у време Епаминондиног боравка у Аркадији приликом првог (зима 370/69.) или другог (лето 369.) похода, односно непосредно иза једног од њих. Ранија алтернатива изгледа вероватнија из више разлога: њу изричито подржава друго Периегетово сведочанство о синоикизму (IX 14,4) и, имплицитно, вест да су Аркађани и Тебанци тражили да Платон буде номотет Мегалепољу (Diog. Laert. III 23; All. VH II 423), очевидно пре него што ће се односи Аркадије и Атине покварити; велики Тебанец се дуже задржао у земљи приликом експедиције од 370/69. него 369; догмат је очевидно одраз знатних проширења савезне територије, каквих је било у Дисникетовој али не у Лизистратовој години. С друге стране,

⁶⁵ Bousquet, *loc. cit.*, 96 (col. I 23 sq.). О датуму уп. горњу нап. 63.

⁶⁶ Где га, међутим, стављају Hiller, *IG V 2*, стр. XX и др. (уз напомену „addita de Alipheris et Pallantio urbibus ad seniora tempora spectant”); Niese, *Beiträge I*, 541 итд. Неки аутори (напр. R. Martin, *Les enceintes de Gortys d'Arcadie*, BCH 71/2 (1947/8) 143 и нап. 1) тачно примећују да податак о четири градића који су се одупрли синоикизму Паусанија везује за раније време од оног на које се односи Диодоров извештај (XV 94), али неоправдано претпостављају обичну грешку Периегезе.

слање Памена⁶⁷ Аркађанима пада свакако пред Епаминондино повлачење од Коринта, крајем Другог похода, у којем је Памен учествовао⁶⁸. Стога почетак радова на изградњи Мегалепоља треба тражити у лето-јесен 369., кад је отприлике стигао Памен да их одбрани од евентуалног спартанског напада, а доношење Паусанијиног догмата у претходну зиму. Да је циљ Паменове интервенције 369. била заштита радова на подизању Мегалепоља а не какве друге акције у спровођењу синоикизма, могао би сведочити и стих поменутог Епаминондиног епиграма (Paus. IX 15, 6) $\Theta\eta\beta\eta\varsigma \delta' \acute{\omicron}\pi\lambda\omicron\iota\sigma\iota\nu \text{ Μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται}$: њега највероватније треба узети за опасивање града бедемима започето у време Паменовог боравка у Аркадији, за који велику заслугу има заиста сам Епаминонда јер је, како сведочи Паусанија (VIII 27,2), послао свог пријатеља на овај задатак⁶⁹. Перигетово обавештење да је Епаминонда приликом прве експедиције наговорио Аркађане на синоикизам (IX 14,4) може следствено бити утолико тачно да је он, после успешних освајања, заиста утицао на Савез да прошири обим Мегалополитиде одређен првим догматом и делом инспирисао велики, Паусанијин догмат. Датовање другог догмата у сам почетак 369. а почетка градње у топлу сезону исте године у таквом је складу

⁶⁷ Мишљење извесног броја научника да Паусанијино причање о Епаминондином слању Памена представља само дублет вести сачуване код Диодора о Паменовој аркадској интервенцији 361. (XV 94,2 sq.) — напр. Хертума, *op. cit.*, 56; Хилера, *Arkadia* 1130; Фужера, *op. cit.*, 468 нап. 2; Ларсена, *op. cit.*, 186 нап. 1 — није прихватљиво јер се два сведочанства значајно разликују: по Паусанији, Памена шаље Епаминонда (њих двојица су уопште били блиски, уп. Plut., *Praec. r. g.* 11, 805 c-f) што Диодор не каже нити може казати за 361. кад је Епаминонда био већ мртав; по Паусанији, Памен је дошао са 1.000 одабраних Тебанаца, по Диодору са 3.000 хоплита и 300 коњаника. Ова идентификација уосталом није усвојена, уп. Hiller, *JG* V 2, стр. XVIII; Th. Lenschau, *Pammenes* (бр. 2), RE XVIII (1949) 298, који њу не спомиње.

⁶⁸ Polyain. V 16, 3 (уп. Beloch, *op. cit.*, III 1, 180 нап. 1). Доцнији датуми (А. Momigliano, *Filippo il Macedone*, Firenze 1934, 59 нап. 2, помишља, с резервом, чак на 367.) невероватни су већ и због захлађења беотско-аркадских односа након 369/8.

⁶⁹ Да Памена том приликом Епаминонда није оставио већ послао (*apostellen*) у Аркадију, наглашава (против Хертума, *op. cit.*, 56) Niese, *Beiträge* I, 537 нап. 3. *Ib.*, 532 sq., указује се уз то да Паменова мисија није могла претходити Епаминондином првом походу нити, следствено, одговарати Паусанијини датуму „мало месеци“ након Леуктре, што је очевидно. Уп. и горње нап. 11 и 12. Једну потврду за рано доношење одлуке о дизању Мегалепоља и, нарочито, за рани почетак конкретних акција могло би дати и Плинијево (*NH* XXXIV 50) стављање *akme* вајара Леохара у 102. Олимпијаду (372—369), ако је тачна уверљива теза С. Donnay-а (*La chronologie de Léochares*, REA 61 (1958) 300 sqq.) да је *akme* одређена према времену стварања Леохаровог Зевса Бронтајоса, а овај био намењен Мегалепољу и послужио као узор за главу божанства на аркадским статерима. Због погрешног уверења да Савеза нема пре 370. и да те и следећих година — услед рђавих аркадско-атињских односа — Леохар није могао радити за Велики Град, Donnay (*ib.*, 304) предложио је да се Плинијев датум поправи на 386. Beloch, *op. cit.*, III 1, 187 нап., греши кад везује цитирани стих Епаминондиног епиграма за постмантинеску интервенцију Памена, јер Епаминонда тад није био жив нити би имао потребе да својој слави додаје непостојеће заслуге за Мегалепол.

са општом ситуацијом на Пелопонезу да се знатан број научника — премда не анализирајући подробно односне Паусанијине податке нити аркадску хронологију — определио за њега на основу опште процене околности⁷⁰.

Горњи закључци јасно указују да Диодор, говорећи под 368/7. о синоикизму 20 маиналијских и парасијских кома, или греши у хронологији или не мисли на једну савезну одлуку с таквим одредбама, него на стварно стање у једном тренутку настајања Мегалепоља. Нов догмат о Мегалепољу после претходних два (из 371. и 370/69) и већ започетих радова био би непотребан⁷¹ и сасвим је невероватно да би, са проширеном савезном територијом, такав акт остао ограничен на двадесетак кома, утолико пре што се 358., како смо видели, Мегалополитида простирала на север све до орхоменске Тисое. Зато треба претпоставити или да сицилски историчар овде погрешно убацује обавештење о првом догмату, изгласаном још 371. (везујући можда уметак за узредни помен битке код Леуктре), или да глагол *ektisan* сведочи о једном реалном, важнијем резултату који су Аркађани 368/7. постигли у оснивању Мегалепоља. То није могао бити почетак изградње који, како смо видели, треба датovati у 369., него само завршетак важнијих објеката и прво насељавање града. Било би природно да су у нови попис најпре пресељени становници суседних области Маиналије и Парасије, чији број кома — према Паусанијином догмату — заиста износи око двадесет. У корист ове интерпретације иде околност да се имена племена око Мегалепоља помињу у догађајима задњи пут пред битку без суза (Парасијци и Еутресијци: Хел., *Hell.* VII 1,28sq.) и да њихово ишчезавање након тога сведочи највероватније о претежном синоикизовању у Велики Град. С друге стране, томе се противи чињеница да се бар Палантион и Асеја наводе независно од Мегалепоља још 362. (Хел., *Hell.* VII 5,5) и да на Филарховом декрету из 338—335. фигурирају тројица маиналијских дамиурга: ако је источна Маиналија још тридесетих година остала ван Мегалополитиде, неће бити тачан Диодоров податак о синоикизму 20 маиналијских и парасијских кома, јер би број морао бити знатно нижи. Диодорово сведочанство би се тешко дало одбранити претпоставкама да одредбе Маиналија и Парасија ту треба шире разумети (како чини Белох), да су неке коме само делом синоикизоване а делом остале на старом тлу (такав случај је могућ само код већих насеља) или да стање из 362. и 338—335. одражава делимични диоикизам ранијих Мегалополита. Шта више, у прилог тумачењу Диодоровог податка као идентичног првом догмату говори и провенијенција десеторице оикиста: ту су по два Мантинејана, Тегејана, Клеторана, Маиналијца и Парасијца, иако

⁷⁰ Напр. А. Schaefer, *Demosthenes und seine Zeit*, I, Leipzig 1885, 82; уп. и радове Ед. Мајера, Карија, Бузолта цитиране горе, нап. 47.

⁷¹ Уопште, нема разлога да претпоставимо више савезних одлука о синоикизму, како то чине напр. Busolt-Swoboda, *op. cit.*, II, 1402 нап. 1.

учешће свих ових градова одн. области у синоикизму очевидно није могло бити једнако. Јасно је да су три града од самог почетка били планирани да остану као државе чланице (отуд и нова изградња Мантинее) и да су имали можда дати само неколико добровољаца за Мегалепол, док су Маиналија и Парасија морале целе ући у нови центар, да би он уопште добио потребну величину⁷². Тако гледајући, разумљиво је да су у комисији оикиста били заступљени сви тадашњи чланови Савеза⁷³ и да одсуство других Аркађана, на пример блиских Мегалеполу Еутресијаца, значи да су још онда углавном стајали ван Коинона, али није разумљиво како Еутресијци не фигурирају у Диодоровом извештају о синоикизму 368/7. У ово време су свакако приладали Савезу а њихова релативна важност (6 *polismata* према напр. 8 парасијских у Паусанијиним догмату) и положај уз Мегалепол чине мало вероватним да нису суделовали у првом таласу насељавања или да их је Диодор одн. његов изворник просто утопио у ширу одредбу Маиналије и Парасије. Најзад, у истом смислу би могло указивати и Плутархово сведочанство да је Филопоимен наговарао неке мегалополитске комате да се одметну од метрополе под изговором ὡς οὐ συνετέλουσιν οὐδὲ ἤσαν ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖνων (*Philop.* 13; уп. *Philop. et Tit. comp.* 1). Оно би се дало схватити да је прво дошло до неког декрета који је одредио Мегалеполу мањи број периоикида, а затим другог декрета са више њих. Тако су и учинили Низе⁷⁴ и Белох⁷⁵, али су због неодрживог, позног датовања Паусанијиног догмата остали лишени употребљивог термина *ante quem* за ранији, ужи догмат. Ако Плутархов податак заслужује поверење а Филопоименов савет заиста базира на једној савезној одлуци о Мегалеполу⁷⁶ и не одражава промене настале у реалном обиму Мегалополитиде и, можда, аркадском схватању о њој током III и II века, ова одлука би се највероватније имала идентификовати са првим догматом и Диодоровим извештајем.

Према изнетом, на замршено питање временске припадности и тачног значења Диодорове белешке о мегалеполском синоикизму тешко је, са расположивим изворима, одговорити одређено и сигурно. Нама се чини искљученим да је сицилски историчар ставио помен првог догмата у 368/7. сасвим произвољно и без икаквог ослоњца (леуктарској битки као претпостављеној

⁷² Уп. Kuhn. *op. cit.*, 225 sq.

⁷³ Друкчије и неаргументовано узима W. Vollgraff, *Novae inscriptiones Argivae*, Mnemosyne 42 (1914) 351.

⁷⁴ Niese, *Beiträge* I, 541 нап. 5.

⁷⁵ Beloch, *op. cit.*, III 2, 171.

⁷⁶ Kuhn, *op. cit.*, 234, сумња, изгледа, у то примећујући да су Алифера, Тисоа, Асеја, Палантион — чије новце као чланова Ахајског Савеза он тумачи као последицу Филопоименовог осамостаљења мегалополитских синтелеја — према Паусанији и другима имали ући у Мегалополитиду. Међутим, нити све ове емисије могу стајати у вези с поменутом Филопоименовом мером, нити је Паусанијин догмат прва савезна одлука о Великом Граду.

Schlagwort и целом помену је могао наћи и срећнији контекст), али, такође, нису за занемаривање подударања Диодорових података са ситуацијом из 371. и одударања од ситуације 368/7. Можда је потребно претпоставити да је он, због нејасности изворника или сопствене лежерности, ушлео извештај о првом догмату на место где му је предложао говорио о почетку насељавања Мегалепоља, прескочивши тако Паусанијин догмат (о којем његов *auctor* није морао знати) и скрививши својеврсну контаминацију. У свакоме случају, врло је вероватно да је право насељавање Мегалепоља почело након битке без суза.

Остаје да се одреди време прессталих догађаја у вези са синоиклизмом, које наводи Паусанија у своме извештају. С обзиром да је он лично обишао Аркадију, нема разлога да сумњамо у тачност одредби „у наше време” (VIII 27,7) и „данас” (ib.) нити да их приписујемо другом периоду и Периегетовом изворнику. Белешка о отпору Ликајата, Триколона, Ликсурана и Трапезунћана против синоиклизма не може се, како је речено, идентификовати са двоиклизмом од 361., и, како је Паусанија непосредно надовезује за свој догмат, имала би се протумачити као последица истог догмата. У томе случају, побуна четири коме би се одиграла након доношења Паусанијиног декрета или почетка пресељавања, дакле у размаку 369—368/7. Ипак, због околности да сва четири побуњеничка насеља припадају мегалепољској околнини (Ликаја — како показује завршетак топонима — Маиналији а не Кинурији, Триколони Еутресији, Ликсура и Трапезунт Парасији) и да међу њима нема становника удаљенијих крајева такође намењених, по Паусанијиним догмату, синоиклизму, не треба искључити могућност да се овај податак односи на једну компромисну ревизију великог, Паусанијиног догмата⁷⁷. Мање је јасна реченица посвећена Палантиону, која садржи загонетно временско прецизирање *kai tote*, у неким издањима (напр. Фрезеровом) обележено као сувишно и брисано. Њу не треба просто разумети да је Палантион само задржао, упркос догмату, статус града⁷⁸. У таквом случају не би вероватно био употребљен сувише општи и снажан израз о блажој судбини, нити би се рекло да је њу добио само Палантион кад иста ствар одмах следи за Алиферу: да је пример Палантиона и Алифере био једнак, оба града би бесумње била везана у исту реченицу. Стога треба претпоставити да је Палантион

⁷⁷ Природно, насеља блиска Мегалепољу имала су и јачих разлога за побуну јер су одатле — нужно — готово сва *polisnata* била одређена за прелазак у нови град, док су удаљенији крајеви Мегалополитиде сачували више својих агломерација као села или коме. У сваком случају, догмат, побуна 4 градића и синоиклизам нису следовали одмах једно иза другог, судећи по томе да је могла настати прича о преласку Трапезунћана на Понт након покоља као одговора на побуну (Paus. VIII 27,6) и да Периегет објашњава отпор тиме што су се комати *iprogomislili* и нису *viше* пристајали на сеобу (*metebalonto, eti*).

⁷⁸ Како чине напр. Hitzig-Blümner, *op. cit.*, III 209, указујући на Paus. VIII 43, 1, с податком о помоћи Палантиону узасаној под Антонином Пијем.

био једини од градова намењених синоикизму који се на неки начин одупро, али није био разрушен (као Ликаја, Триколони и Трапезунт) нити укључен у Мегалополитиду (као Ликосура). Околност да је Паусанија додао одредбу *kai tote* „и тада”, указује да се Палантионов грех испољио и био опроштен не само у време таласа противљења четири коме (чији је отпор тад имао бесумње тежи облик) већ и једном раније. Природно је претпоставити да се ова ранија Палантионова реакција тичала првог догмата⁷⁹. Претпостављена непослушност Палантовог града објашњава податке о бекству (Diod. XV 59,2—4) одн. покушају бекства (Xen., *Hell.* VI 5,9) антифедералиста у Палантион, догађајима који су проузроковали Агесилајеву интервенцију крајем 370. Разуме се, вероватно је и у првом и у другом таласу отпора учествовало — на овај или онај начин — више насеља него што је Периегет знао и рекао.

Закључујући горње излагање, основне етапе у настајању Мегалепоља можемо овако датovati: (1) 371., отприлике септембра, прва одлука о подизању града, избор десет оикиста и, можда, одређивање двадесетак кома Маиналије и Парасије да уђу у Мегалепољ (2) исте јесени и евентуално и у 370. скупљају се прилози за градњу (3) од почетка пролећа 370. немири због противљења Савезу и синоикизму (4) децембра 370. почиње први Еламинондин пелопонески поход који траје до сса. фебруара 369: у њему се консолидује Савез, освајају нове територије које ће ући у Мегалополитиду и, највероватније почетком 369., доноси нов, Паусанијин догмат (5) почетак радова са пролећа 369. и долазак Памена да их штити (6) 369—367. вероватна обнова отпора против синоикизма (7) након битке без суза се завршавају главни послови око изградње града и почиње насељавање већих размера (8) у лето 362., Мегалепољ се први пут помиње у догађајима као место по значају иза Тегеје (9) 361., после битке код Мантинеје, привремени диоикизам и насилни поновни синоикизам Мегалопоља, уз страну подршку.

Београд.

С. Душанић.

SUMMARY

Slobodan Dušanić: WHEN MEGALEPOLIS WAS FOUNDED

Our sources offer different dates for the synoecism of Megalepolis; most important ones are: 371, „a few months later” than Leuctra (fought ca. July, 6th) (Paus. VIII 27,8); *meta ta Leuktrika* (Steph. Byz. s. v. *Megale polis*); 370/69 or 369/8 (*Marm. Par.* 73: it is not certain which of the two years is to be restored on the corresponding part of the inscription, with regard to the extant dates of ep. 72 (371/0)

⁷⁹ Стога Hiller (уп. горњу нап. 66) неће бити у праву са примедбом да Паусанијин додатак о Палантиону припада доцнијем времену, ако је мислио на целу реченицу посвећену овоме граду.

and 74 (368/7)); 368/7, after the *adakrys mache* (which, most probably, took place in the second half of 368) (Diod. XV 72, 4). As a founded city, Megalepolis appears for the first time in the summer of 362 (Xen., *Hell.* VII 5,5). On that occasion, Xenophon mentions it after Tegea, while Diodorus does not mention it at all, which shows that Megalepolis represented, by the moment, a city of modest power.

B. Niese devoted a special article to the problem, *Hermes* 34 (1899) 527 sqq. Contrary to the earlier scholars, who had some confidence in Pausanias' date, Niese rejected it as incompatible with the political situation of the years 371 and 370. According to the historian, Pausanias himself invented his date from a note — found in a chronographic handbook — similar to the *meta ta Leuktrika* of Stephanus Byzantius, which meant nothing precise. Eliminating also the testimony of the Marmor Parium, Niese concluded that all the historical circumstances support Diodorus' date (in accordance to his — obviously untenable — reconstruction of the chronology of the whole period, Niese put the tearless battle and the synoecism in 367). Students who dealt with the problem after Niese practically accepted his thesis that the foundation of Megalepolis really fell as late as after the *adakrys mache*, though were less ready to discard simply the data of Pausanias and, especially, the Marmor Parium. Trying to reconcile the evidence, they explained the references to the Megalopolitan synoecism in Pausanias and the Parian chronicle as reflecting not the event of the foundation, but the pertinent decree issued by the Arcadians (e. g. Beloch. *GG* III 2, 170; Hiller, *RE* XV 128sq.) or/and the beginning of the works on the site of the future capital (e. g. Bengtson, *GG* 273 (the winter of 370/69); Busolt-Swoboda, *Staatsk.* II 1402 with n. 1 (summer 369)). The whole of the question remained, however, rather obscure.

As it has been already stressed by our predecessors, the founding of a city represents an action which lasts long and comprises several important points, each of which may be noted in the sources. In our opinion, the relevant literary data should be divided in four items:

I The names of the city's ten oecists, from Mantinea, Tegea, Cletor, Maenalia, Parrhasia (Paus. VIII 27,2). The item does not belong together with Pausanias' list (the item II), since the provenance of the oecists shows that the Arcadian League possessed, at the moment, only a smaller part of the territory planned for the Megalopolitis in the list (II). Since the oecist Proxenus of Tegea has to be, obviously, identified with the federalist who died approximately in the summer of 370 (Xen., *Hell.* VI 5, 6sqq.), the item (I) is of an early date and Pausanias' words „a few months later” than Leuctra must refer to it, since they do not refer to the rest of the chapter. In spite of Niese's opinion, Pausanias' date — probably based, as the list (II) as well, on Aristotle's *Koine Arkadon politeia* — deserves confidence and seems to be corroborated by Stephanus' date. Of course, the circumstance that the young League of the Arcadians — there exist also some other indications that it came into being in July/August of 371 — chose the oecists for Megalepolis already in the second half of 371 does not mean that the city was founded as early as then; (I) reflects only a federal decision — probably the first one to build the capital.

II Pausanias' list of the settlements from Maenalia, Eutresia, Aegyitis, Parrhasia, Cynuria, Orchomenia, Tripolis ordered to merge into Megalepolis (VIII 27,3sq.). Its *terminus post quem* is given by the fact that Orchomenia and Aegyitis entered the federal territory not earlier than the winter 370-69 (cf. Xen., *Hell.* VI 5, 11 and 24), *terminus ante quem* by the fact that it made a part of a federal decree — *to koinon dogma*: Paus. VIII 27,5; cf. VI 12,8 and Liv. XXXII 5 —, which was overlooked by Beloch, *GG* III 1,186;2, 169sqq. (who dated it after 331) and Niese (who proposed for it 361 as an alternative date). The Arcadian League restored after 338 could not, out of several reasons, vote such an act, so that — from the remaining interval, 369/8—363/2 — the best context for the decree is offered by the first months of 369, cf. Diog. Laert. III 23; All., *VH* II 42 (on the Arcadico—Boeotian invitation to Plato). This is suggested also by a passage in Pausanias' IX book which, enumerating results of Epaminondas' first Peloponnesian expedition, says i. a. „he persuaded the Arcadians to destroy all their weak towns, and built them a home where they could live together, which even at the present day is called Megalepolis” (14,4); since the Arcadians decided indepen-

dently to make Megalepolis, already in 371, these words should be understood, most likely, as the evidence that the list (II), planning a greater Megalepolis than (I) -existence of two such projects, different in scope, may be also inferred from Plut., *Philop.* 13 (cf. *Tit. et Philop. comp.* 1) — was due to Epaminondas' advice of 370/69.

III The beginning of the works. Pausanias' testimony that Epaminondas „despatched a thousand picked Thebans under Pammenes to defend the Arcadians, if the Lacedaemonians should try to prevent the union” (VIII 27,2) obviously refer to 369, the time of the second expedition (Pammenes took part in it: Polyæn. V 16,3). This episode is probably connected with the erection of the city walls, alluded to by the third verse of Epaminondas' epigram, quoted in Paus. IX 15,6. *Marm. Par.* 73 refers either to this or the preceding item.

IV Diodorus' words that, after the *adakrys mache*, „the Arcadians, fearful of the invasions of the Lacedaemonians, founded in a favourable location the city called Megalepolis, by combining to form it twenty villages of the Arcadians known as Maenalians and Parrhasians” (XV 72,4; the translation is taken from the LCL edition, as well as in the cases of other quotations in the summary). As Niese rightly pointed out, the then situation speaks definitely in favour of Diodorus' report. Xenophon's account of the expedition which ended with the tearless battle shows that before the battle Megalepolis did not figure as a settlement of any bearing on the operations (which, however, occurred in its immediate neighbourhood), while it appears as a city in 362, though the events of 365—362 left the Arcadians little possibility for a building activity on a larger scale. To all appearance, the intensive works and the planting of the Megalopolitan population began in the second half of 368, and — for those who want to choose one date for the foundation of Megalepolis — the synoecism should be put into this year, in spite of the facts that before it two Megalopolitan decrees were issued and some works inaugurated. Understandably, the building itself of the city lasted many years, and the realization of the Megalopolitis as planned by the *dogma* (II), though not complete, occurred as late as 361.

There remains the question whether Diodorus' mention of „twenty villages” of the Maenalians and Parrhasians really attests that the synoecism of 368 was carried out by these *komai*. Though natural, such an interpretation is contradicted by the facts that at least Asea and Pallantium were still autonomous in 362 (Xen., *Hell.* VII 5, 5), and that the Maenalians represented an independent unit of the League after 338 (Phylarchus' inscription): without a good part of Maenalia, the Parrhasians and Maenalians could not give 20 *komai* for the synoecism of 368. In view of the frequent and various formal and factual imperfections which are found in Diodorus' text, mainly as a result of the historian's use of secondary sources (cf. R. Laqueur, *Hermes* 86 (1958) 257sq.), one cannot rule out that the note about 20 *komai* — originally belonging to an account of the *dogma* (I), which, mentioning no oecist from Eutresia, Cynouria etc., obviously reckoned with a Megalopolitis constituted only from Maenalia and Parrhasia (evidently, Mantinea, Tegea, Cleitor were not to enter it) — had been wrongly inserted by Diodorus in the narrative of the synoecism which actually took place in 368.